

РІШЕННЯ
разової спеціалізованої вченої ради про присудження ступеня доктора
філософії

Здобувач ступеня доктора філософії Максим Сорока, 1997 року народження, громадянин України, освіта вища: закінчив у 2020 році Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара отримав диплом магістра за спеціальністю «Право», виконав акредитовану освітньо-наукову програму «Право».

Разова спеціалізована вчена рада, утворена наказом Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України, м. Дніпро від «03» липня 2024 року № 626с у складі:

Голова разової ради - Тетяна Всеволодівна Корнякова, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара,

Рецензенти - Сачко Олександр Васильович, доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Міністерство освіти і науки України;

Лахова Олена Вадимівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Офіційні опоненти - Рябчинська Олена Павлівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедрою кримінального права, процесу та криміналістики Класичного приватного університету, Міністерство освіти і науки України;

Колб Олександр Григорович, доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету Міністерства фінансів України.

На засіданні «27» серпня 2024 року прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право Максиму Сороці на підставі публічного захисту дисертації «Кримінально - правові проблеми відновлення справедливості шляхом застосування довічного позбавлення волі» за спеціальністю 081 Право.

Дисертацію виконано у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України, м. Дніпро.

Науковий керівник – Наталія Юзікова, доктор юридичних наук, професор кафедри

адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису.

Здобувач має 11 наукових публікацій за темою дисертації, з них 4 статті – у наукових фахових виданнях України категорії «Б», 1 стаття – в науковому закордонному виданні, 6 - тези доповідей міжнародних наукових конференцій, а саме:

1. Сорока М.В. Нормативно – правове забезпечення відновного правосуддя в країнах Європейського Союзу: досвід Німеччини і пріоритетні напрями удосконалення Кримінального Кодексу України. Правові новели. 2022. № 17. С. 237 - 244.
2. Сорока М.В. Відновлення справедливості як ціль реституційного правосуддя. Держава та регіони. Серія Право. 2022. № 3. С. 113-127.
3. Сорока М. До питання правової сутності справедливості: від ретроспективного бачення до сучасного розуміння. Юридичний вісник. 2023. №5. С. 127 – 140.
4. Сорока М.В. Розуміння справедливості в контексті теорій кримінального покарання. Публічне право. 2023. № 3. С. 117-128.
5. Сорока М. Правове регулювання довічного позбавлення волі в США і Україні: порівняльний аналіз. KELM (know ledge, Education, law, Management) 2023. №7 (59) С. 177-185.
6. Сорока М.В. Підходи до розуміння справедливості як загальнолюдського виміру права. The 35th International scientific and practical conference “Modern methods of solving scientific problems of reality” (September 05 – 08, 2023) Varna, Bulgaria. International Science Group. 2023. P. 81 – 83.
7. Сорока М. В. Теоретичні засади дослідження відновлення справедливості шляхом застосування довічного позбавлення волі. The XXXV International Scientific and Practical Conference « Scientists and modern theoretical ideas», September 04-06, 2023, Haifa, Israel. P. 81 – 83.
8. Сорока М.В. Особливості функціонування механізму медіації в США. The XXXVI International Scientific and Practical Conference «Modern problems and the latest theories of development», September 11-13, 2023, Munich, Germany. P. 143 – 145.
9. Сорока М.В. До питання щодо сутності відновного правосуддя. The 36th International scientific and practical conference “Current trends in the development of youth theories” (September 12 – 15, 2023) Ankara, Turkey. International Science Group. 2023. P. 92 – 94.
10. Сорока М. До питання змісту відновлення справедливості у виді довічного позбавлення волі. Збірка матеріалів VIII Всеукраїнської науково – практичної конференції «Придніпровські соціологічні читання» (м. Дніпро. 6 жовтня 2023р.). Дніпро: Видавничо – поліграфічний дім «Формат +», 2023. С.114 – 116.
11. Сорока М. Довічне позбавлення волі як інститут покарання у Федеративній Республіці Німеччини. Актуальні проблеми сучасних міжнародних відносин. Матеріали Всеукраїнської науково – практичної конференції 17 – 18 листопада.

У дискусії взяли участь голова, рецензенти, офіційні опоненти.

Корнякова Т.В., доктор юридичних наук, професор, завідувача кафедрою адміністративного і кримінального права, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. Зауважень немає.

Рябчинська О.П., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедрою кримінального права, процесу та криміналістики Класичного приватного університету, Міністерство освіти і науки України. Зауваження:

1. Перше зауваження стосується концептуальних питань щодо реалізації ідеї застосування відновного правосуддя як такого до осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі та запровадження такої його форми як «кола правосуддя» в запропонованому автором визначенні з метою відновлення справедливості. Сама поява такої форми реституційного правосуддя, в першу чергу, була викликана спробою вирішення кримінально-правового конфлікту учасником якого виступали корінні жителі території Канади (аборигени), які складають невеликий відсоток населення, але складають більшість ув'язнених у в'язницях і пенітенціарних установах в тому регіоні. Неспроможність системи правосуддя адекватно реагувати на злочинність таких осіб стало поштовхом ознайомлення та використання методів вирішення конфліктів, які панували серед таких спільної. Ідея громади, яка була б присутня під час кола, і яка б погоджується допомогти кривднику після кола, розглядалася як життєздатна альтернатива довготривалому ув'язненню у серйозних випадках та спосіб уникнути шкідливого впливу в'язниці на молодих правопорушників (Teresa Elder Hanlon B.A., MA.. Teresa Elder Hanlon B.A., MA.. Circle Justice ni Canada: Building). Головною ідеєю концепції відновного правосуддя, яка втілюється в європейському та американському законодавстві є ідея вирішення кримінально-правового конфлікту здебільшого у справах неповнолітніх та щодо осіб, які вперше вчинили злочини невеликої або середньої тяжкості. Основна ідея та мета відновного правосуддя полягає в забезпеченні прав та законних інтересів всіх сторін кримінально-правового конфлікту (сторін кримінального провадження), швидке та неупереджене вирішення конфлікту між сторонами на основі їхньої узгодженої поведінки та усвідомлених рішень, забезпечення максимальної доступності та простоти здійснення кримінального процесу, а також профілактика злочинності та уникнення подальшого вчинення кримінальних правопорушень винними.....то ж постає питання про доцільність застосування будь якої форми відновного (реституційного) правосуддя щодо особи, яка вчинила особливо тяжкий (особливо тяжкі) злочин(и), якій призначено покарання у виді довічного позбавлення волі, яке може бути застосоване за обґрунтованого рішення суду про неможливість призначення покарання у виді позбавлення волі на певний строк (ураховуючи ступінь тяжкості злочину та особу винного), з огляду на основну

мету такого правосуддя - вирішення кримінально-правового конфлікту і досягнення відшкодування шкоди. Навряд, адже визнання особи винною у вчиненні такого злочину обвинувальним вироком суду (підтвердженим у тому числі апеляційною та касаційною інстанцією), задоволення матеріальної та моральної шкоди потерпілого (чи його близьких родичів та членів сім'ї) по суті і є якраз вирішенням кримінально-правового конфлікту. Тож надалі всі питання впливу на такого засудженого, оцінка ступеню його виправлення, реалізація засобів ресоціалізації тощо має здійснюватися виключно в площині засобів виправлення та ресоціалізації щодо такої категорії засуджених, передбачених кримінально-виконавчим законодавством.

2. Наступне питання стосується доцільності та реальності застосування «кіл правосуддя», в тому форматі як пропонує дисертант. Щодо доцільності - в роботі автор приділив не достатньо уваги аналізу дискусії щодо доцільності впровадження «кіл правосуддя» в правову систему України, адже висловлені вченими позиції з цього питання є кардинально відмінними від його позиції. Зокрема в кримінально-правовій доктрині висловлена думка, що в українських умовах запровадження аналогічної форми відновного правосуддя є неможливим та недоцільним, але використання її елементів, особливо для громад маленьких міст, сіл та селищ, національних меншин, може мати вагомий вплив та зниження рівня локальної злочинності, перевиховання злочинців та реабілітацію їх жертв (Дубовик О.1.) або ж щодо осіб, які вчинили крадіжки, хуліганства і подібні кримінальні правопорушення, але ніяк не тяжких тілесних пошкоджень, розбоїв, зґвалтувань тощо (Гловюк І.В. та інші) і вже напевно не умисні вбивства, не злочини проти національної безпеки або злочини проти миру. Щодо реальності - вважаю запропонована новела фактично не може бути реалізована через кримінально-виконавчий статус таких засуджених, обумовлений режимом відбування/виконання цього виду покарання, передбачений статтями 150-151 КВК. Зокрема засуджений має право спілкуватися виключно з близькими родичами (подружжя, батьки, діти, всиновлювачі, всиновлені, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки), адвокатом та іншими особами, вичерпний перелік яких визначений в абз. 1 4.2 ст. 8 КВК. Зустрічі з іншими особами, а це практично всі зазначені дисертантом сторони, не передбачені законодавством. І це унеможливує будь-які (як прямі, так і опосередковані) контакти з метою як впливу на особу, такі і оцінки ступеня його виправлення. І навпаки, чомусь адміністрація установи виконання покарань, яка найбільш поінформована про процес відбування покарання, наявність позитивних змін в засудженого, яка готує клопотання до суду про заміну такого покарання на більш м'яке, не вказана серед кола суб'єктів реалізації «кіл правосуддя». Що ж до процедури заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням в порядку помилування, то оцінка такої доцільності здійснюється на підставі висновку Комісії при Президентові України у питаннях помилування. Тож вважаю, що мета застосування відновного

правосуддя щодо особи, яка відбуває покарання у виді довічного позбавлення волі, не тотожна реалізації засобів виправлення та ресоціалізації щодо такої особи, внаслідок яких вона стане на шлях виправлення, що є однією з умов застосування щодо такої особи заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням в порядку 4.5 ст. 82 КК України або на підставі ч. 2 ст. 87 КК.

3. Щодо змін до законодавства в частині реалізації пропозицій застосування заходів відновного правосуддя щодо цієї категорії засуджених, запропонованих до ч. 3 ст. 64 КК:

- нормативно-правове регулювання заміни покарання у виді довічного позбавлення волі здійснюється на підставі і в порядку, визначеному ч. 5 ст. 82 КК «Заміна покарання або його невідбутої частини більш м'яким» та ч. 5 цієї статті, а не ст. 64 КК, тому пропозиції змін мали бути до ст. 82 КК.

- опонент не може погодитися з пропозицією, що така заміна має здійснюватися Верховним Судом, адже відповідно до ст. 36 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» наразі до повноважень цього суду не належить вирішення питань про заміну довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк. Такі повноваження, відповідно до статей 537-539 КПК України має місцевий суд, в межах територіальної юрисдикції якого засуджений відбуває покарання.

4. Дисертанту потрібно пояснити позицію щодо висловленого ним припущення, що можливість вийти на волю таких осіб з'являється з досягненням засудженим до довічного позбавлення волі 65 - річного віку, бо термін «застосування покарання» означає як його призначення, так і виконання, і таким чином, виконувати довічне позбавлення волі щодо осіб у віці понад 65 років заборонено ч. 2 ст. 65 КК України». Власне таке авторське розуміння терміну застосування й взагалі суті цієї кримінально-правової норми, йде в розріз з приписами кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, яке, навіть урахувавши тісний зв'язок, має різні предмети правового регулювання, адже КК України визначає підстави, межі, умови і порядок призначення покарань, а сам порядок і умови виконання (відбування) таких покарань регулюється нормами КВК України. Така позиція ґрунтується на помилковому розумінні положення ч. 2 ст. 64 К де вказано, що довічне позбавлення волі не застосовується щодо особи у віці понад 65 років, і ця норма визначає зміст та умови застосування цього виду покарання, що має враховуватися судом при призначенні покарання, що прямо витікає з приписів п.2 ч.1. ст. 65 КК, яка визначає одну з загальних засад призначення покарання - відповідно до положень Загальної частини цього Кодексу. До того ж в ст. 152 КВК серед підстав звільнення від відбування покарання немає такої підстави як досягнення віку 65 років. Сам же дисертант надалі вказує, що КК України передбачає лише один шлях виходу на свободу осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, - через застосування до них помилування по відбутті 20 років тюремного ув'язнення. Це положення також потребує уточнення, адже в ч. 7 ст.

151 КВК (Порядок і умови виконання відбування покарання у виді довічного позбавлення волі), передбачено, що засудженим до довічного позбавлення волі може бути подано клопотання про його помилування після відбуття ним не менше 15 (п'ятнадцяти) років призначеного покарання (норма в редакції УЗ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» № 2689-IX від 18.10.2022 року. Такий же строк вказаний також і в Положенні про помилування (п.4 Положення). Наразі така можливість передбачена також і в ч.5 ст. 82 КК України за якою покарання у виді довічного позбавлення волі може бути замінено на покарання у виді позбавлення волі строком від п'ятнадцяти до двадцяти років, якщо засуджений відбув не менше п'ятнадцяти років призначеного судом покарання.

Колб О.Г., доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету Міністерства фінансів України. Зауваження:

1. Дисертаційна робота має теоретичне та практичне значення. Низка положень стосується функціонування інституту покарання, моделювання запобігання злочинності як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях, реалізація пілотних проектів, формування умов для застосування альтернативних ув'язненню санкцій та розвитку напівофіційних форм вирішення спорів, зокрема і реституційного (відновного) правосуддя, у тому числі формі медіації та «кола правосуддя». (С.130-133, 137, 139, 150-154, 160, 163- 166). Одночасно, опонент вважає впровадження цих результатів у правотворчу діяльність для розробки змін і доповнень до нормативно-правових актів щодо питань застосування довічного позбавлення волі та розвитку реституційного (відновного) правосуддя в Україні доцільним.
2. У роботі значної уваги приділено аналізу зарубіжного кримінального законодавства щодо застосування довічного позбавлення волі та запровадження реституційного (відновного) правосуддя. Проте автор, на жаль, не вказує критерії, за якими ним були відібрані країни різних регіонів світу, це: Австрії, Азербайджані, Албанії, Аргентині, Бельгії, Болгарії, Великобританії, Вірменії, Казахстані, Канаді, Кореї, КНР Італії, Литва Латвії, Македонії, Молдова Польщі Румунії, США, Угорщині, Філіппінах, Франції, ФРН, Швейцарії Естонії, та Японії (підрозділ 2.2., 2.3). Крім того, автор оминає увагою країни мусульманської правової системи. Можливо, у своїх подальших дослідженнях автор продовжить наукові пошуки, розширить їх меж та урізноманітнить напрями.
3. У підрозділі 1.4. « Кримінально – правова характеристика довічного позбавлення волі як виду покарання», автор аналізує ініціативи спрямовані на скасування довічного позбавлення волі як кримінального покарання для жінок (С. 108- 109 дисертації) та зарубіжну практику (кримінальне законодавство Азербайджану, Албанії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Узбекистану) з цього питання. Але поза увагою залишається авторська позиція щодо гуманізації інституту

покарання відносно жінок. Тому, авторську позицію з питань призначення жінкам довічного позбавлення волі бажано представити під час публічного захисту.

4. Запропоновані автором завдання програми «кола правосуддя» (С.150-151 дисертації) охоплюють широкий спектр аспектів відновного правосуддя. Однак, для більш ефективного функціонування та досягнення поставлених цілей, варто було звернути увагу на: а) недостатність уваги до потреб спільноти. Хоча завдання підкреслюють важливість участі потерпілих та правопорушників, роль спільноти, в якій сталося правопорушення, висвітлена недостатньо. Спільнота може відігравати важливу роль у процесі відновлення, надаючи підтримку потерпілим, правопорушникам та їхнім сім'ям, а також у визначенні шляхів відновлення. Б) можливі етичні дилеми. Процес відновного правосуддя може породжувати складні етичні дилеми, особливо у випадках вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Важливо розробити чіткі етичні принципи, які будуть керувати процесом і забезпечать захист прав усіх учасників.
5. У процесі дослідження думок експертів щодо, можливості заміни вироку у вигляді покарання довічного позбавлення волі, на строкове покарання (С.152 дисертації), дисертант, розподіл експертних позицій пов'язує зі збільшенням чисельності винесення вироків у виді довічного позбавлення волі у воєнний час. Потребує роз'яснення авторська позиція як саме воєнний час впливає на призначення покарання у виді довічного позбавлення волі.

Сачко О.В., доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Міністерство освіти і науки України. Зауваження:

1. У підрозділі 1.4. представлено досить повне уявлення про концепцію відновного правосуддя, ідеї справедливості, процедури відновного правосуддя (С. 89, 92-93) проте, є кілька аспектів, які потребують доповнення або уточнення. Було б доцільно розглянути зв'язок відновного правосуддя з іншими системами. Наприклад, як відновне правосуддя взаємодіє з іншими системами, такими як система пробації, соціальні служби тощо.
2. Автор, досліджуючи міжнародний рівень проблеми відновлення справедливості та застосування реституційного правосуддя, надає детальний аналіз значної кількості міжнародних актів, розподіляючи їх на загальні та спеціальні (С. 116-118, 120, 125-127). Доводить, що аналіз правових актів інституцій Європейського Союзу засвідчує, що вони окреслили можливі механізми правового регулювання реституційного (відновного) правосуддя, які держави можуть впровадити задля його застосування і розвитку (С. 129). Але далі за текстом не характеризує можливі механізми правового регулювання. Тому, рецензент вважає за доцільне детальніше зупинитись на виокремленні цих механізмів у національній правозастосовній системі.

3. У підрозділі 2.3. автором досліджено негативне ставлення наукової громади до інституту довічного позбавлення волі без права на дострокове звільнення, розглядаючи його як своєрідну форму смертної кари (С. 155-156). Також аргументовано доцільність доповнення п. 5 ст. 81 КК України де зазначено, що умовно - дострокове звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі може бути застосоване за рішенням Верховного Суду України, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення, відбув не менше десяти років призначеного судом покарання та визнав свою вину, прийняв участь у програмі реституційного (відновного) правосуддя і Комітет громадського правосуддя виніс рішення про можливість умовно - дострокового його звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі (С. 156). Аргументи переконливі, тому позиція автора заслуговує на підтримку і увагу але, у запропонованій системі умовно-дострокового звільнення від довічного позбавлення волі існують певні корупційні ризики. Так, наприклад, за якими критеріями Комітет громадського правосуддя буде оцінювати правопорушника, вони можуть бути недостатньо чіткими і об'єктивними, що створює можливості для маніпуляцій. До складу Комітету можуть входити особи, які мають конфлікт інтересів або можуть бути підкуплені, що може призвести до прийняття необ'єктивного рішення. Також, Програма реституційного правосуддя може бути формально виконана, а фасилітатори можуть занижувати вимоги до учасників. Крім того, існує ризик підкупу фасилітаторів для видачі позитивних характеристик учасникам програми.

Лахова О.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Зауваження:

1. У першому розділі дисертаційного дослідження в підрозділі 1.4 дисертант досліджує кримінально-правові характеристики довічного позбавлення волі як найсуворішого виду кримінального покарання. Кримінальним кодексом України через ст. 64 регламентовано, що довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених ККУ, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк. Тобто, довічне позбавлення волі – це та міра покарання, яка застосовується тоді, коли за правилами співрозмірності та індивідуалізації призначення покарання інша альтернатива неприйнятна. Дисертант дослідив емпіричним шляхом сучасні тенденції розвитку реституційного (відновного) правосуддя в Україні, означення проблеми застосування, відбування та виконання покарання у виді довічного позбавлення волі, з'ясування найбільш підходящих форм реституційного (відновного) правосуддя для роботи із особами, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі. Пропозиції автора не залишили поза увагою й залучення потерпілих до зазначених процесів. Проте, дисертантом в контексті пропозицій щодо участі потерпілих-фізичних осіб в

програмі відновного правосуддя варто посилити аргументацію щодо мотивації таких потерпілих у програмах відновного правосуддя – чим, якими спонуканнями має керуватися потерпіла особа від особливо тяжкого злочину беручи участь в програмі.

2. Дисертантом, із врахуванням отриманих дослідницьких результатів, в межах авторського пілотного проекту «Програма реституційного (відновного) правосуддя для осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі», який передбачає алгоритм проведення «кола правосуддя» і участі в ньому особи, яка відбуває покарання у виді довічного позбавлення волі» запропоновано низку змін та доповнень до національного законодавства, зокрема до ст. ст. 64, 75, 81, 82, 87 ККУ та ст. 101 КВКУ. Пропонуються такі новації, як умовно-дострокове звільнення для довічно ув'язнених, створення Комітету громадського правосуддя з широким колом повноважень. Проте, не чітко простежується розмежування компетенції такого Комітету з базовими державними інститутами, які забезпечують механізми відправлення правосуддя та виконання покарання. В контексті запропонованих новацій поза увагою залишено ст. 4 КВКУ, що підставою виконання і відбування покарання є вирок суду, який набрав законної сили, інші рішення суду, а також закон України про амністію та акт помилування. Варто надати розширену аргументацію щодо: 2.1) відсутності зайвого, надлишкового, необгрунтованого послаблення найсуворішого виду кримінального покарання (стосовно пропозицій застосування умовно-дострокового звільнення) та 2.2) виключення делегування повноважень по відправленню правосуддя, порядку та підстав відбування кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі (стосовно статусу та повноважень Комітету громадського правосуддя).

На усі зауваження дисертантом були надані ґрунтовні відповіді.

Результати відкритого голосування:

«За» – 5 членів ради,
«Проти» – немає.

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада присуджує Максиму Сороці ступінь доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Відеозапис трансляції захисту дисертації додається.

Голова разової спеціалізованої
вченої ради

Тетяна КОРНЯКОВА